

УДК 159.922

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psych-2023-3.02>

Олена ВЛАСЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
докторант зі спеціальності 053 «Психологія»,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
vlasenkoolena@ie.u.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1011-1965

САМОДЕТЕРМІНАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ

Анотація. В статті висвітлено значення професійного мовлення для спеціальності «Менеджмент». Мета статті полягає у дослідженні процесу формування і розвитку професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх менеджерів та визначення впливу самодетермінації особистості на цей процес. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні теоретичного і емпіричного дослідження означеної проблематики та на принципах системності, науковості і верифікації. Наукова новизна полягає у вперше побудованій моделі формування професійно-мовленнєвої компетентності менеджерів в процесі навчання у вищому навчальному закладі та запропонованому психологічному комплексі мотиваційних установок, що формує систему самодетермінації особистості. Висновки. Модель формування професійно-мовленнєвої компетентності менеджерів в процесі навчання у вищому навчальному закладі включає три основні стадії: функціонально-знанняву, формувально-розвиваючу, професійно-сформовану. Основою мотиваційно-формульного етапу вважаємо розвиток самодетермінації особистості. Основою самодетермінації є використання внутрішніх ресурсів майбутнього менеджера. Для цього запропоновано сформувані і підвищені мотивацію до оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності. Вважаємо, що необхідно застосовувати формувальний психологічний комплекс мотиваційних установок її оволодіння. Він повинен забезпечити психологічну передумову набуття навичок, що її забезпечують. Він складається з таких етапів: визначення та обґрунтування потреби в оволодінні та підвищенні професійно-мовленнєвої компетентності; постановка цілі в її оволодінні або її підвищенні; розробка стратегії для досягнення цілі; планове виконання поставлених завдань з оволодіння або підвищення професійно-мовленнєвої компетентності; рефлексивне оцінювання та сприйняття результатів.

Ключові слова: самодетермінація, професійне мовлення, менеджер, мотивація, професійно-мовленнєва компетентність.

Olena VLASENKO

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
PhD student in specialty 053 "Psychology",
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav
vlasenkoolena@ie.u.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1011-1965

SELF-DETERMINATION OF PERSONALITY IN THE MODEL OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SPEECH COMPETENCE OF FUTURE MANAGERS

Abstract. The article highlights the importance of professional speech for the manager specialty. **The purpose** of the article is to study the process of formation and development of professional speech competence of future managers and to define the influence of self-determination of personality on this process. The research **methodology** is based on the combination of theoretical and empirical research of the given problem and on the principles of systematicity, scientificity and verification. The **scientific novelty** consists in the newly built model of the formation of professional speech competence of managers in the process of training at a higher education institution and the suggested psychological set of motivational attitudes that forms a system of self-determination of personality. **Conclusions.** The model of formation of professional speech competence of managers in the process of training at a higher education institution includes three main stages: functional and cognitive, developing, and professionally formed. We consider the development of self-determination of personality to be the basis of the motivational and developing stage. The basis of self-determination is the use of internal resources of the future manager. Thus, we suggest forming and increasing motivation to master professional speech competence. We believe that it is necessary to apply a formative psychological set of motivational attitudes to its mastery. It should provide a psychological prerequisite for the acquisition of appropriate skills. It consists

of the following stages: determination and justification of the need to acquire and improve professional speech competence; setting a goal in its mastery or its improvement; development of a strategy to achieve the goal; planned implementation of assigned tasks for mastering or improving professional speech competence; reflective evaluation and perception of results.

Key words: *Self-determination, professional speech, manager, motivation, professional speech competence.*

Постановка проблеми. Питанням розвитку професійної мовленнєвої компетентності займалися багато вчених: філософи, лінгвісти, педагоги, психологи. Всі вони особливу увагу приділили формуванню особистості як кінцевої мети надбання означеної компетентності.

Менеджмент є особливою спеціальністю, де одним із основних інструментів є професійне мовлення. Психологічні передумови дій особистості завжди цікавили суспільство, тому саме з позиції психологічних умов самодетермінації особистості є дуже актуальним розгляд процесу формування та розвитку професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх менеджерів.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Дослідженням сутності та важливості професійно-мовленнєвої компетентності займалися: І. Бабій, Л. Барановська, Л. Березовська, Є. Бондаренко, А. Варданян, Т. Іванчікова, Г. Калмиков, Н. Колодій, В. Мікаелян, Н. Пономаренко, Л. Рубцова, О. Семенов, О. Соболевська, Н. Скибун, А. Струк, М. Чорна та ін. Так, наприклад, М. Чорна під професійно-мовленнєвою компетенцією менеджера розуміє «таку ключову компетенцію, яка забезпечує вміння адекватно, доречно й практично користуватися мовою в конкретних професійно-комунікативних ситуаціях відповідно до функціональних обов'язків» [8, с. 3], а Н. Скибун розглядає її як «інтегральну здатність студента та його готовність до засвоєння закономірностей функціонування мовних засобів у мовленні для сприйняття, розуміння і створення висловлювання під час фахової діяльності» [7, с. 19].

Однак в їх дослідженнях не повною мірою розкрито модель розвитку професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх менеджерів.

Мета статті полягає у дослідженні процесу формування та розвитку професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх менеджерів та визначення впливу самодетермінації особистості на цей процес.

Виклад основного матеріалу. При формуванні моделі розвитку професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх менеджерів викорис-

товувався підхід Ю. Поскрипко та О. Данченко «формування фахової досконалості шляхом реалізації особистісного потенціалу» [5, с. 124].

Вважаємо, що професійно-мовленнєва компетентність менеджера є невід'ємною частиною його професійної компетентності і відображає здатність менеджера продукувати за допомогою доречних професійних мовних засобів інформаційно насичене, відповідно структуроване висловлювання та здатність вербально сприймати, осмислювати і розуміти професійно-центровану інформацію, що надана співрозмовником, з оцінкою і релевантною її інтерпретацією.

Опанування професійно-мовленнєвою компетентністю у абітурієнтів зі спеціальності 073 «Менеджмент» проходить певні етапи, на основі яких можна розробити структурно-змістову модель її формування у вищих навчальних закладах (рис. 1.)

Функціонально-знаннєва стадія забезпечується опануванням певним переліком освітніх компонентів з освітніх програм відповідного вищого навчального закладу. Вона характеризується наявністю у абітурієнта сукупності знань щодо категорій, понять та функцій менеджменту, які необхідні для опанування ними професійно-мовленнєвої компетентності.

Формувально-розвивальна стадія починається з моменту усвідомлення абітурієнтом необхідності формування професійного мовлення. Вона настає в момент кількісно-якісного переходу знань у здатність, а у нашому випадку – виявлення нестачі професійно-мовленнєвих навичок. Надалі абітурієнт проходить пізнавально-діяльнісний етап, яких характеризується накопиченням додаткових знань щодо професійного мовлення. Наступний крок цієї стадії – це практично-відтворювальний, в якому абітурієнт втілює свої знання у дії, набуваючи навичок професійного мовлення.

Професійно-сформована стадія характеризується наявністю у абітурієнта здатності продукувати за допомогою доречних професійних мовних засобів інформаційно насичене відповідно структуроване висловлювання та вербально сприймати, осмислювати і розу-

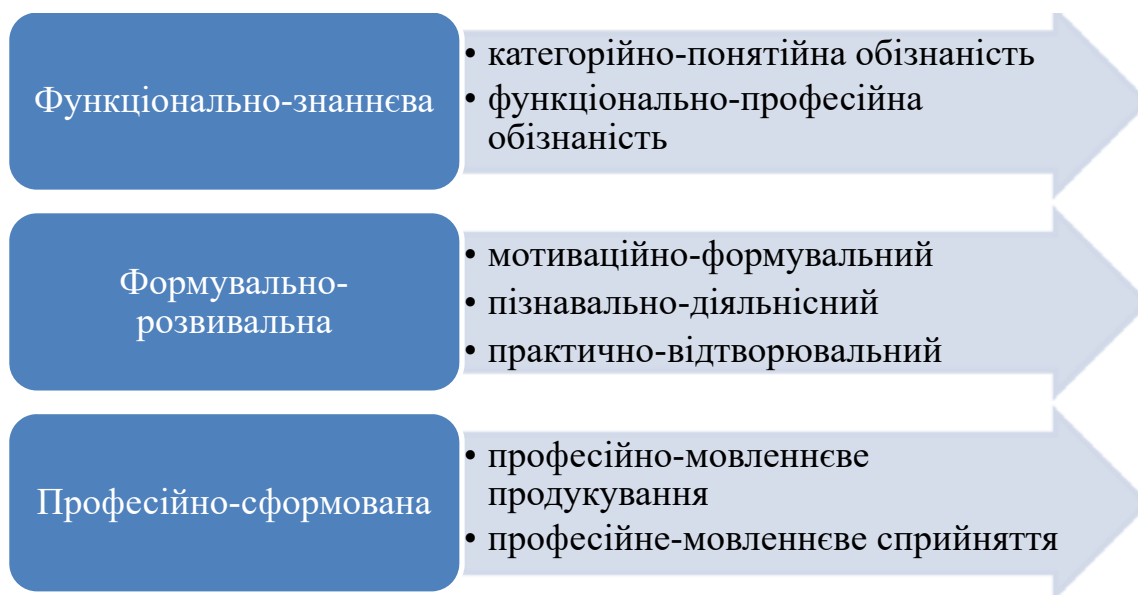

Рис. 1. Модель формування професійно-мовленнєвої компетентності менеджерів в процесі навчання у ВНЗ

міти професійно-центровану інформацію, що надана співрозмовником, з оцінкою і релевантною її інтерпретацією.

Попередні дослідження категорійно-понятійної та функціонально-професійної обізнаності респондентів, що відображає когнітивно-функціональний критерій, який характеризує наявність певної сукупності професійно-мовних знань, що необхідна для формування професійно-мовленнєвої компетентності, свідчать, що рівень обізнаності достатній [2]. Крім того, ми не можемо вплинути на опанування всіх освітніх компонентів в освітній програмі зі спеціальності «Менеджмент». Тому зупиняємось на формувально-розвивальній стадії формування професійно-мовленнєвої компетентності, де є можливість сформувати найбільш результативний вплив на рівень цієї компетентності.

При аналізі розвитку професійно-мовленнєвої компетентності спираємось на підхід Н. Пономаренко, О. Семенов щодо умов формування компетентності: «Це сукупність ефективних чинників, обставин, заходів, організаційно-методичних процедур, за яких успішно відбувається процес професійної підготовки» [4, с. 104].

Процес розвитку професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх менеджерів складається із взаємопов'язаних етапів, які забезпечують комплексний підхід до розвитку цієї компетентності (рис. 2.)

Основою мотиваційно-формульного етапу вважаємо розвиток самодетермінації особистості, як зазначили Л. Сердюк та О. Шамич: «Найбільш суттєвим в ній є те, що постулювало наявність у людини здібностей і можливостей для здорового і повноцінного життя», основним її завданням «є визначення умов і чинників, які допомагають чи перешкоджають нормальному розвитку особистості і пошук тих її ресурсів, що могли б допомогти їй протистояти негативному впливу середовища». Підтримуємо їх думку, що «важливою складовою теорії самодетермінації є поняття волі», а «основою волі є внутрішня мотивація» [6, с. 167, 168].

Для забезпечення підходу самодетермінації у використанні внутрішніх ресурсів майбутнього менеджера необхідно сформувати і підвищити мотивацію до оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності. Наявність мотивації є першим етапом у будь-якому процесі навчання. Вважаємо, що необхідно застосовувати формувальний психологічний комплекс мотиваційних установок оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності, який повинен забезпечити психологічну передумову набуття її навичок та становлення процесу внутрішньої мотивації *особистості щодо оволодіння* цієї компетентності. «Переживання компетентності – це реалізація потреби та один із типів внутрішньої задоволеності, що досягається людиною і забезпечує її розвиток як саморозвиток» [6, с. 168].

Рис. 2. Етапи формуально-розвивальної стадії формування професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх менеджерів

Вважаємо основним завданням формуального психологічного комплексу мотиваційних установок перетворення майбутнім менеджером зовнішньої мотивації на внутрішню.

Підтримуємо думку Е. Десі та Р. Райан щодо внутрішньої мотивації, які розглядають її як функцію психологічного зростання упродовж всього життя. Вона ґрунтується на психологічних потребах особистості в компетентності та автономії [9].

Необхідність самодетермінації вкладається в систему самоменеджменту, систему якого повинні опанувати майбутні менеджери з позиції підготовки до своєї фахової діяльності.

Необхідність внутрішньої самодетермінації аналізуємо з такої позиції: «Самоорганізація взаємопов'язана із мотивацією та самомотивацією, яка розуміється як самостимулювання, самопідштовхування себе до цілі, що ґрунтується на внутрішніх переконаннях людини» [3, с. 67].

Почуття самодетермінації пов'язуємо із внутрішньою мотивацією, яка об'єднує внутрішню актуалізацію потенціалу особистості з її інтересами та цінностями, а в нашому випадку – наявний внутрішній професійний потенціал, тобто обізнаність з фаху «Менеджмент» із внутрішніми особистісними потребами майбутнього менеджера.

Ґрунтуємось на підході В. Вербицького: «У процесі розвитку ключових компетентностей

учнів особливу увагу слід приділяти формуванню емоційно-вольового компонента особистості», при цьому «сучасна освіта передбачає переорієнтацію навчально-виховного процесу на постановку і розв'язання завдань самим учнем» [1, с. 36].

Використання підходу самодетермінації надасть можливість особистості не бути повністю залежним від суспільства, а бути автономною одиницею, як цілісною психологічною системою, що є частиною суспільних відносин, однак не перебуває в повній залежності від них.

Формування та розвиток мотивації до оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності є логічним продовженням наявності мотивації до афіліації. Необхідно спонукати майбутнього менеджера знайти зв'язок між потребою в афіліації та високим рівнем професійно-мовленнєвої компетентності.

Таким чином, проводимо і акцентуємо на важливості кореляційних зв'язків між бажанням бути в товаристві інших людей, потребою бути прийнятими, важливими у певному товаристві та майстерності у вираженні своєї думки і своїх почуттів.

Будуємо логічний зв'язок між потребою проведення ефективної управлінської діяльності і здатністю менеджера продукувати за допомогою доречних професійних мовних засобів інформаційно насичене, відповідно структуроване висловлювання та вербально сприймати,

осмислювати і розуміти професійно-центровану інформацію, що надана співрозмовником, з оцінкою і релевантною її інтерпретацією.

Формуємо внутрішню потребу до самодетермінації особистості, що виражається у набутті та підвищенні професійно-мовленнєвої компетентності.

Для формування цієї потреби акцентуємо увагу майбутніх менеджерів на таких чинниках: самореалізація; перспективи оволодіння; переваги використання; здатність використання свого потенціалу; контроль свого розвитку; автономії; ресурсозбереження.

Таким чином, формувальний психологічний комплекс мотиваційних установок до оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності складається з таких етапів:

1) визначення та обґрунтування потреби в оволодінні та підвищенні професійно-мовленнєвої компетентності;

2) постановка цілі в оволодінні або підвищенні професійно-мовленнєвої компетентності;

3) розробка стратегії для досягнення цілі;

4) планове виконання поставлених завдань з оволодіння або підвищення професійно-мовленнєвої компетентності;

5) рефлексивне оцінювання та сприйняття результатів.

Цей процес є циклічним, тому що розвиток та підвищення рівня професійно-мовленнєвої компетентності іде впродовж всієї професійної діяльності менеджера, у випадку коли він постійно займається самовдосконаленням та підвищенням рівня свого професіоналізму. Якщо підсумком рефлексивного оцінювання є незадоволеність результатом, іде переосмислення і переформування потреби та цілі. У разі, коли потреба та ціль залишається незмінною, зміни відбуваються в стратегії досягнення означених цілей. Весь цей процес повинен проходити під впливом позитивного психологічного підкріплення, яке ґрунтується на використанні особистості власних моральних та матеріальних винагород, для створення когнітивних навичок оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності.

Процес позитивного психологічного підкріплення у самомотивації до оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності є обов'язковим елементом, оскільки за його допомогою швидше та легше набуваються когнітивні навички оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності. Ґрунтуємось на твердженні, що поведінка, результатом якої є *позитивні* наслідки, швидше та з більшим задоволенням повторюється особистістю.

Таким чином, за допомогою впровадження формувального психологічного комплексу мотиваційних установок до оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності ми формуємо внутрішній ресурс майбутнього менеджера, який передбачає консолідацію напрямків діяльності з підвищення рівня професійної мовленнєвої діяльності.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що професійно-мовленнєва компетентність менеджера є невід'ємною частиною його професійної компетентності та повинна набуватися під час навчання у ВНЗ. Модель формування професійно-мовленнєвої компетентності менеджерів в процесі навчання включає три основні стадії: функціонально-знаннєву, формувально-розвиваючу, професійно-сформовану.

Основою мотиваційно-формульного етапу формувально-розвивальної стадії вважаємо розвиток самодетермінації особистості. Для забезпечення підходу самодетермінації у використанні внутрішніх ресурсів майбутнього менеджера необхідно сформувати і підвищити мотивацію до оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності. Вважаємо, що необхідно застосовувати формувальний психологічний комплекс мотиваційних установок оволодіння професійно-мовленнєвої компетентності, який повинен забезпечити психологічну передумову набуття навичок, що її забезпечують.

Подальше дослідження цього напрямку є дуже перспективним та доцільним, оскільки рівень професійно-мовленнєвої компетентності відіграє суттєву роль у набутті професійної компетентності з спеціальності «Менеджмент».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вербицький В.В. Формування ключових компетентностей учнів – основне завдання навчального закладу. *Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів*. Київ : Гранма, 2013. С. 32–37.

2. Власенко О.О. Емпіричні дослідження когнітивно-функціональної обізнаності майбутніх менеджерів у розрізі розвитку їх професійно-мовленнєвої компетентності. *Науковий журнал «Габітус»*. Вип. 46. 2023. С. 68–73.
3. Мирончук Н.М. Самомотивація як складова самоорганізації викладача у професійній діяльності. *Проблеми освіти: зб. наук. праць / ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України*. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. Вип. 88 (частина 2). С. 65–74.
4. Пономаренко Н., Семенов О. Формування мовленнєвої компетентності майбутніх фахівців з журналістики: теорія і практика. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 216 с.
5. Поскрипко Ю.А., Данченко О.Б. Компетенція і компетентність: консенсус. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. № 3(55). С. 117–127.
6. Сердюк Л.З., Шамич О.М. Самодетермінація особистості як психологічна основа її самореалізації. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2017. Том VI. Вип. 13. С. 164–173.
7. Скибун Н.Д. Професійна мовленнєва компетентність як наукове поняття. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(37), Issue: 75, 2015. P. 76–79.
8. Чорна М.М. Професійно-мовленнєва компетенція як критерій професіоналізму майбутнього менеджера туризму. *Наука і освіта*. 2010. № 7.
9. Deci, E. L. Intrinsic motivation and self-determination in human behavior. University of Rochester – Rochester, New York : Plenum Press, 1985. 375 p.

REFERENCES:

1. Verbytskyi V.V. (2013) Formuvannia kluchovykh kompetentnostei uchniv – osnovne zavdannia navchalnoho zakladu [Formation of key competences of students is the main task of the educational institution] / *Formuvannia bazovykh kompetentnostei u vykhovantsiv pozashkilnykh navchalnykh zakladiv*. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Vlasenko O.O. (2023) Empirychni doslidzhennia kohnityvno-funktsionalnoi obiznanosti maibutnykh menedzheriv u rozrizi rozvytku yikhnoi profesiino-movlennievoi kompetentnosti [Empirical studies of cognitive and functional awareness of future managers in terms of the development of their professional and speech competence] / *Naukovyi zhurnal «Habitus»*. [in Ukrainian].
3. Myronchuk N.M. (2018) Samomotyvatsiia yak skladova samoorganizatsii vykladacha u profesiinii diialnosti [Self-motivation as a component of a teacher's self-organization in professional activity] / *Problemy osvity: zb. nauk. prats / Vinnytsia*. [in Ukrainian].
4. Ponomarenko N., Semenov O. (2021) Formuvannia movlennievoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv z zhurnalistyky: teoriia i praktyka. [Formation of speech competence of future journalism specialists: theory and practice.] Sumy : SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].
5. Poskrypko Yu.A., Danchenko O.B. (2019) Kompetentsiia i kompetentnist: konsensus. [Competence and competence: consensus] / *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Serdiuk L.Z., Shamykh O.M. (2017) Samodeterminatsiia osobystosti yak psykholohichna osnova yii samorealizatsii [Self-determination of the individual as a psychological basis of his self-realization] *Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Skybun N.D. (2015) Profesiina movlennieva kompetentnist yak naukove poniattia [Professional speech competence as a scientific concept] / *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. [in Ukrainian].
8. Chorna M.M. (2010) Profesiino-movlennieva kompetentsiia yak kryterii profesionalizmu maibutnoho menedzhera turizmu [Professional speech competence as a criterion of professionalism of the future tourism manager] / *Nauka i osvita*. [in Ukrainian].
9. Deci E.L. (1985) Intrinsic motivation and self-determination in human behavior / E.L. Deci, R.M. Ryan. University of Rochester – Rochester, New York : Plenum Press [in USA].